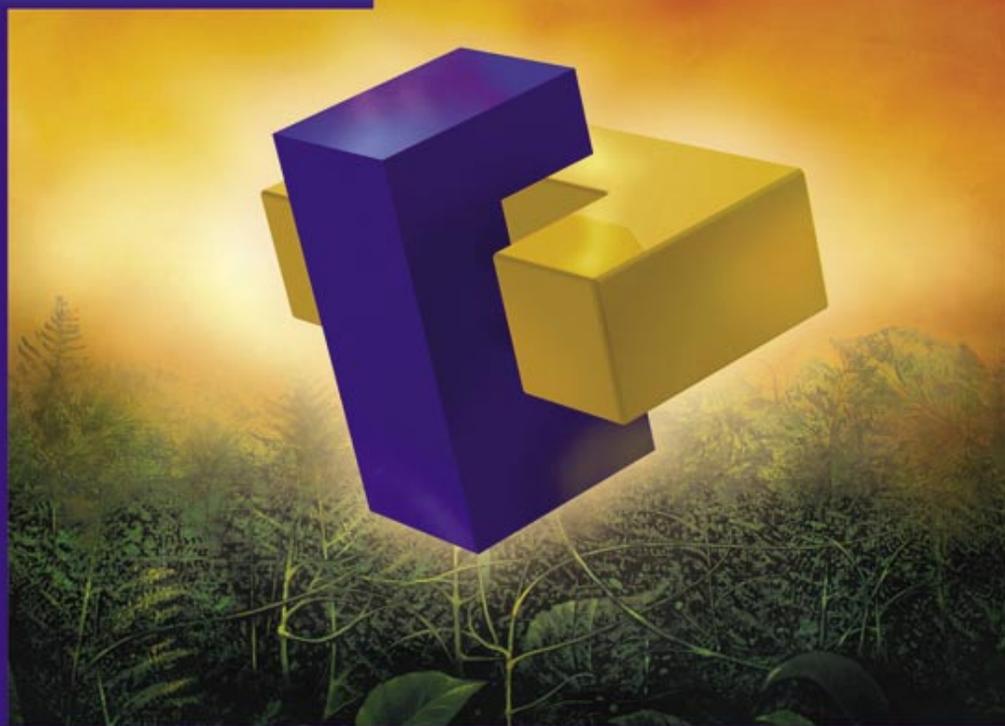

Tomáš Novák

MANŽELSKÉ A RODINNÉ PORADENSTVÍ

 GRADA

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umísťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

PhDr. Tomáš Novák

MANŽELSKÉ A RODINNÉ PORADENSTVÍ

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
www.grada.cz
jako svou 2521. publikaci

Recenzovala PhDr. Eva Gbelcová

Odpovědná redaktorka PhDr. Anna Novotná
Sazba a zlom Milan Vokál
Počet stran 108
Vydání 1., 2006
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2006
Cover Photo © MUDr. Pavel Žáček, Ph.D.

ISBN 80-247-1316-0

OBSAH

Úvodem	7
1. Obecná východiska poradenství	14
1.1 Stručná historie poradenství	14
1.2 Základní typy problémů klientů a rozsah klientely současných manželských poraden	23
1.3 Poradenské poznatky, charakteristiky i otázky aneb klienti, poradci a poradny	24
1.3.1 Prostředí a umístění poradny	24
1.3.2 Všeobecný přehled a konkrétní znalosti poradce	25
1.3.3 Utajení kontra zveřejnění	25
1.3.4 Pozvání klientů	26
1.3.5 Délka konzultace	27
1.3.6 Podívám se a vidím, poslouchám a slyším	28
1.3.7 Jednou není nikdy	28
1.3.8 Obvyklý počet konzultací a „poučení o přenosu“	29
1.3.9 Poradenské zahájení	30
1.3.10 Kdo chodí do poradny a koho v ní najdeme	31
1.3.11 Co si poradce zaznamená	32
1.3.12 Rozpomínání	34
1.3.13 Škola, směr, přístup poradce	36
1.3.14 Poradce a psychologické metody	37
1.3.15 Víze krize	38
1.3.16 Co když je to láska?	39
1.3.17 Jsou k lásce potřeba papíry?	40
1.4 Zásady „hipokratovského“ poradenství	41
1.5 Mýty a zásadní chyby v manželském poradenství	45
2. Základní otázky poradenství	47
2.1 Vzájemná komunikace	47
2.1.1 Kdy je možné si problém „vyříkat“	47
2.1.2 Desatero komunikace	49
2.1.3 Synonymem manželství je hádka?	51
2.1.4 Mlčení	53

2.2	Sex – sexuální komunikace	54
2.3	Peníze v manželství	58
2.4	Děti	59
2.5	Volný čas	61
2.6	Rodiče	62
3.	Speciální problémy související s krizovým partnerským soužitím	63
3.1	Závislost kontra nezávislost	63
3.2	Nezvládnutá agresivita	65
3.3	Žárlivost	67
3.4	Nevěra, přesněji mimomanželský kontakt nebo vztah	70
4.	Osobnostní souvislosti některých krizových partnerských konstelací	73
4.1	Neurotičtí klienti	73
4.2	Deprese a manželství	75
4.3	Závislost na alkoholu	77
4.4	Manželství podivínů a lidí svérázných	79
4.4.1	Schizoid	79
4.4.2	Zvýšeně vztahovačný člověk	80
4.4.3	Emočně nestabilní	81
4.4.4	Histrióni	82
4.4.5	Dissociální porucha osobnosti	83
4.4.6	Hraniční osobnost	84
4.4.7	Narcistická osobnost	84
4.4.8	Úzkostná (vyhýbavá) porucha osobnosti	85
4.4.9	Závislá porucha osobnosti	85
4.4.10	Anankastická porucha osobnosti	85
5.	Pokus o „vládně direktivní poradenství“ v partnerských problémech	87
5.1	Na co si má dát klient pozor	90
	Závěr	95
	Příloha	97
	Seznam manželských poraden	102
	Literatura	107

ÚVODEM

Publikaci předkládám jako **příručku praktického manželského poradenství**. Důraz kladu na vymezení slova *praktický* ve smyslu bezprostředně použitelný.

Text je v první řadě určen lidem, kteří stojí před úkolem poradit sami sobě v partnerském problému. Na své nesnáze se mohou pokusit podívat alespoň částečně neosobně, s jistým odstupem. To znamená převzít roli „sám sobě manželským poradcem“.

V druhé řadě může být vodítkem pro studenta, nezkušeného začínajícího profesionála, eventuálně laického poradce. Přes všechny kvalifikační standardy různých asociací, komor či institucí bude vždy více manželských a partnerských rad poskytnuto neprofesionály – nejčastěji blízkými lidmi. Zde bývá dokonce užíván pojem **vrstevnické poradenství** jako jiná a nezářídka o prvek generační důvěry i vyšší kvalita **laického poradenství**. Radí mnozí z těch, s nimiž se setkáváme na své životní cestě. Na svůj názor bývají v dané souvislosti tázáni příslušníci různých povolání. Namátkou především zdravotníci rozdílných stupňů vzdělání, pedagogové, psychologové zaměřeni na zcela jiné oblasti, než je manželské poradenství, právníci, kněží, pracovníci sociální péče, mistři či mistrové a jiné osoby ve vedoucím postavení různých stupňů. Ti, kteří se těší i neformální autoritě, protože „znají svět“, příslušníci mnoha pomáhajících profesí. I těm může být kniha určitým průvodcem. Nabízí přinejmenším nahlédnutí do stylu myšlení poradce, který v oboru strávil celý profesionální život.

O technických otázkách poradenství a o standardech této činnosti podrobně informují *Věstníky Asociace manželských a rodinných poradců*. Zejména pak mimořádné číslo tohoto periodika z listopadu 2001.

Samozřejmě v dnešní době existuje na téma řešení partnerských a rodinných problémů velké množství literatury.

V neposlední řadě může být kniha pro potenciální klienty vodítkem, co mohou v poradně očekávat. Jako taková bezprostředně navazuje na mé knihy *Jak předejít krizi v manželství* (2004), *Takový bezvadný chlap... jen žít se s ním nedá* (2005) a *Manželství s nervákem* (2006). První jmenovaná publikace

je „první pomocí“ spíše preventivního charakteru. Druhá a třetí „poradenská“ kniha varuje před specifickou skupinou mužů s poruchami chování. Zde předložená práce nabízí přístupy manželského poradce z historického pohledu. Na ni v budoucnu naváže již dnes v nakladatelství Grada připravovaná příručka předrozvodového a rozvodového psychologického poradenství. Poradenskou trilogii pak doplní *Partnerské a rodinné poradenství* přesahující prostor manželského poradenství.

V této publikaci nerozebírám modelové kazuistiky. Jejich zařazení by text neúměrně rozšířilo. Budou uvedeny v právě jmenované knize. I tři mušketýři byli čtyři. Poradenskou trilogii doplní *Předmanželské poradenství* připravované společně s M. Hargašovou.

Pro poradce (terapeuty) prohlašující, že oni jsou zvyklí pracovat zásadně s celou rodinou, a to v intencích některé psychoterapeutické školy (hitem dneška je systemika, ale též nedirektivní přístup Rogersův, potažmo existenciálně-fenomenologické, dále komunikačně systémové, interakční přístupy), není tato práce určena. Je prostě o něčem jiném. Nepojednává o teoretických východiscích různých směrů manželského poradenství. O nich již bylo napsáno poměrně dost. V dobrých knihovnách by měla být dostupná neprávem opomíjená publikace M. Hargašové *Poradenská psychologie, předmanželské, manželské a rodinné poradenství* (1983), dostupná je práce J. Gabury a J. Pružinské *Poradenský proces* (1995). Pružinská v ní pojednává o nedirektivním rogersovském přístupu. Za přečtení stojí i kapitola „Léčba“ *manželských poruch v zahraničí* v práci K. Vítka, *Problémy manželské rovnováhy* (1985).

Problémům poradenství se podrobně a přehledně věnuje i u nás několikrát vydaná *Manželská terapie* (1992) S. Kratochvíla. Stručný přehled přístupů (kognitivního, racionálně-emočního, behaviorálního, aplikací gestalt a využití transakční analýzy v poradenství) uvádí J. Koščo a kol. v učebnici *Poradenská psychologie* (1986). Postavení manželského poradenství v rámci poradenské psychologie před rokem 1989 naznačuje počet stránek, které jsou mu v oné učebnici věnovány. Velmi široce pojaté partnerské, manželské a rodinné poradenství, včetně vývoje životního cyklu, modelů teorie rodiny, výchovy k rodičovství, škol rodičů a paralelních programů pro rodiče a agresivní či delikventní děti zabírá v knize o 446 stranách zhruba osminu textu. O vlastním manželském poradenství, rodinné terapii a poradenství se pojednává na přibližně čtyřech procentech rozsahu knihy. Teprve po vydání této učebnice, v devadesátých letech 20. století, k nám dorazilo systemické poradenství, viz Úlehla (1999) a Schlippe, Schweitzer (2001).

Mým cílem je popsat vlastní eklektický, v praxi fungující přístup. Ten bezpodmínečně nevyžaduje přijetí teoretických východisek některého psychoterapeutického směru v aplikaci na poradenství. Nabízí určité východisko lidem, kteří neprošli specifickým výcvikem v tom kterém směru. Mezi těmi, kdož radí, a to třeba i v rámci různých institucí, je takových víc, než těch, kteří se mohou honosit patřičnými certifikáty.

V poradenství jsem ovlivněn racionálně edukativním přístupem M. Plzáka, eklektickým přístupem S. Kratochvíla, jednoznačným, nenápadně a neobyčejně vlídně direktivním i empatickým poradenstvím nedávno zesnulého Z. Matějčka. Posledně jmenovaný v nekrologu svého přítele psychiatra Z. Dytrycha ocenil jeho „kontaktní poradenství“. Jde o kontaktování lidí, kteří si vzájemně mohou nějak pomoci. V žádné učebnici se o tom nepíše, ale všechna čest, je to správná aktivita a občas se o ni pokouším. Mnohdy je podobný kontakt k nezaplacení a významnější, než mnohé rady. Z jednotlivých psychologických směrů mne v poradenství nejvíce ovlivnila transakční analýza, zejména analýza her a životního scénáře odvozeného ze zkušeností získaných ve východní rodině v dětství (E. Berne). Dále psychoterapie učení včetně asertivity. Při hledání materiálů k poslední jmenované technice jsem narazil na pojetí direktivní rodinné terapie A. Langeho a O. van der Harta. Zmínění Holanďané nejsou zdaleka tak direktivní, jak proklamují v názvu své učebnice. Poskytují však po mém soudu ideální model umožňující instruovat klienty k empaticky asertivnímu řešení jejich problémů. Dříve než jsem se dozvěděl, že to lze nazvat **prvky systemického přístupu**, mne sami klienti dovedli k poznání, že jsou to právě oni, kdo rozhodují, co a kolikrát bude s poradcem řešeno. Poradcovým úkolem je být pomocníkem při zvládnutí deklarovaného trápení a nezavrhnout přitom předem žádnou, ani paradoxní, možnost řešení. Být průvodcem, pokud chtějí klienti porozumět sobě a tomu, co se stalo, ale nabídnout i návod, jak co řešit, pokud na získání podobného návodu trvají. A umět se zeptat: „Jak poznáte, že bude dobře?“

V pravidelně uplatňovaném skupinovém nácviku komunikace na bázi asertivity (ve variantě odlišné pro začátečníky a pokročilé) využívám skupinové dynamiky. Ovlivnil mne výcvik v systému SUR (Skála, Urban, Ruboš, bezprostředně pak skupinu vedla V. Břicháčková). K nácviku asertivity lze velmi úspěšně přidat nácvik relaxace, dobré výsledky má zejména autogenní trénink. Mými učiteli zde byli S. Kratochvíl a již zesnulý O. Kondáš. Ovlivněn brilantně vedenými kurzy hypnózy obou zmíněných terapeutů, pokoušel jsem se využít této metody i ve své praxi. Velmi to vyhovovalo osobnostem ne-li hysteroidním, pak dejme tomu akcentovaným. Objek-

tivně se ovšem zdá, že autogenní trénink a výcvik komunikace na bázi asertivity má při zvládání manželského konfliktu lepší výsledky.

Asertivita se svojí razancí a autogenní trénink s pohroužením se do sebe jsou vlastně postupy zcela opačné a jako správné protivy se i ony doplňují. Více než kvalitním kořením všeho výše zmíněného může být **paradoxní přístup**. Pro klienta zcela nečekaný, netradiční. Má ovšem svá úskalí. Traduje se, že „školní psycholog si musí dát pozor, aby v rámci paradoxního přístupu nedoporučil pokračování nebo ještě rozšíření záškoláctví“. Podobně manželský poradce musí velmi citlivě zvolit, kdy doporučí „žárlete víc“.

Někdy stačí jen nádech paradoxu. Pro nezpochybnitelnou inspiraci citujeme výroky: „Nepropadej žádné naději.“, nebo ještě výrazněji: „Prahu mám strašně rád. Miluji okamžik, kdy z ní odjíždím pryč.“, do třetice: „Bůh má často obsazený telefon.“ Úmyslně jde o citace osoby zcela mimoparadennské, P. Fialy, vedoucího kapely Mňága a Žďorp, a je až s podivem, jak přesně dokáže vystihnout pocit klientů, kterým není do zpěvu.

Nebojím se formulovat a někdy i doporučit to, s čím klient pouze koketuje a čeho se bojí. Přesvědčuje-li mne pak, že by to nebylo řešení, přesvědčuje především sebe. Již v roce 1968 dospěl P. Watzlawick se spolupracovníky k zjištění, že v rozhádaném vztahu jsou rady typu *Buďte na sebe vzájemně hodní a vycházejte si vstříc!* bezvýznamné, neužitečné a v dané chvíli nesplnitelné. I já se jim vyhýbám. Mnohokrát jsem však předchozí větu použil bez slova *vzájemně* a s úpravou slova *hodní* na *hodný* nebo *hodná*. To, že by měl být na sebe hodný, akceptuje ne jeden ztrápený nešťastník. Naopak, jak to bude vypadat v rodině člověka, který sám sebou pohrdá, trápí se, trestá se, když bude „milovat bližního svého jako sebe samého“?

Dost jsem se naučil díky životním příběhům a reakcím svých klientů. Za 37 let praxe jich bylo asi tolik, jako býval běžný počet obyvatel menšího okresního města. Díky jim mimo jiné vím, že v partnerském konfliktu člověk jedná obvykle jinak, než se rozhodl, domluvil i poradil předem. Ba dokonce jinak, než chce teď a nyní.

Desetiletí přednáším na Filozofické fakultě a na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně předměty *Práce s klienty a Manželské poradenství*. Díky posluchačům – mladým, sympatickým, nadaným, svobodným, neneurotickým, veskrze nadějným, ovládajícím angličtinu i jiné jazyky, potažmo i počítač a internet – ovšem vím, že mýtus o blahodárnosti vyřikávání problémů jako postupu, který řeší vše, se v naší populaci zahnízdil. Tež vím, že i tito mladí a zdraví lidé dokáží snadno – jako východisko z problému – říci namátkou: „Klidně bych ho (ji) požádal, aby to nedělal(a).“ Když jsou posléze vyzváni, aby to předvedli formou přímé řeči adresované

třeba spolužákovi, pronesou něco, z čeho kapou emoce, a nejsou vůbec klidní. Když to nezvládnou cvičně oni, lidé toho času v pohodě, jak to mají zvládat v tvrdé realitě osoby prožívající chvíle plné stresu.

Co rozumím termínem praktické manželské poradenství? Emoční podporu, vstřícné vyslechnutí spojené s předáním minima rad a zkušeností směřujících k stabilizaci či zkvalitnění manželství či obdobného partnerského vztahu.

Důležitý je prvek emoční podpory. Někdy je víc než rada. Kde ji ale brát, abychom mohli dávat a po čase neztratili elán, „nevyhořeli“? Fráze typu „mám lidi rád(a)“ jako zdůvodnění oné emoční podpory, ponechme osobám s patřičnou mírou hysterie. Pokud místo slova *lidi* použijí slovo *lidičky*, pak jde obvykle co do hysterie o míru výraznou.

Klient si prostě onu emoční podporu zaslouží. Vyhledal mne, a to nemusel. Jestliže se na mne (samozřejmě to platí o kterémkoliv poradci) obrátil, projevil mi důvěru. Jednal vůči mně vstřícně. Instituci, kde pracuji, a tedy zprostředkovaně i mne, živí ze svých daní. On podporuje mne, není tedy divu, že i já jeho. Podporovat samozřejmě neznamená posluhovat. Na to, co mi předloží jako problém, mohu mít i zcela jiný názor, než má on, a nemusím to tajit. Nejsem jeho obhájce, ale ani klaun, abych klienta za každou cenu rozveselil. Nejsem ani jeho maminka, abych vždy pofoukal bolístky. Někdy mě dokonce i mrzí, že tomu tak není. Těší mne, když se s klientem společně zasmějeme, a bývá to dost často. Být maminkou si přece jen netroufám. Šediny mi usnadňují občas promlouvat otcovsky. Proč ne, jen je nezbytné na to klienta upozornit, pokud možno předem, a uvědomit si, že to je možné chvíli a výjimečně. (Stejně jako guláš chutná v restauraci mnohdy lépe než doma, tak také rady typu „Kdybych byl váš tatínek (bratr), tak doporučím...“ bývají, jsou-li použity výjimečně, v poradně přijatelnější než v domácím originále.) Stává se, že se s tatínkem (maminkou, bratrem) shodnu, a pro klienta to bývá velmi přesvědčivé. I když si třeba předtím oněch domácích rad nijak nevážil.

Nejde zde o manželskou či dokonce rodinnou terapii. Ostatně hovořit o terapii v rozsahu průměrně čtyř až pěti sezení dosti dobře nejde. I tzv. krátká terapie vyžaduje víc času. Navíc průměr i v zaznamenaném počtu konzultací mate.

Zásah poradce je mnohdy odlišný i od krizové intervence. To přinejmenším proto, že klient nemusí zdaleka přicházet jen v krizové situaci. Může být na situaci dlouhodobě adaptován.

Již v dubnu 1988 M. Plzák napsal: „Literatura zabývající se rodinnou terapií je takřka nepřehledná a učebnice matrimoniopatologie je zatím jediná.“ –

rozumí se ve stejném roce vydané jeho *Poruchy manželského soužití. Úvod do matrimoniopatologie*. Od té doby se mnoho nezměnilo.

Cílem zde předložené práce je vytvořit příručku určitého typu eklektického poradenského řešení poruch manželského soužití. Variantou slova příručka by spíše než učebnice mělo být v tomto případě slovo kuchařka. Její recepty nebývají zcela závazné, ale jsou obvykle prověřené. Dají se různým způsobem kombinovat. Některé čtenáři chutnají, jiné ne. Zůstane-li u kulinářské terminologie, v rámci poradenství je vždy k dispozici několik menu. Poradce má popsat, co vlastně obsahují, odhadnout jejich stravitelnost pro klienta, poradit a doporučit, leč nemůže to které vnucovat jako jediné možné. Tam, kde jde o závažnější problémy, je to klient, kdo volí z několika variant zásadních rozhodnutí. Rozhoduje, zda zůstat v manželství bez podstatných změn; zda se pokusí o změnu charakteru vztahu, a to buď sám nebo s partnerem, zda se uchýlí k pokusu o řešení dočasným odstěhováním, eventuálně pozastavením kontaktů, nebo zda se rozhodne pro rozvod. Jsou i ti, kteří konzumují všechna dostupná menu, jedno po druhém. Jejich součásti (kroky, „chody“) nelze ovšem úspěšně smíchat do jednoho.

Při současné explozi knižních titulů je překvapivé, že doposud nejnovější učebnicí, která má blízko ke komplexněji pojatému (ne tedy např. výhradně systemickému) manželskému poradenství, je *Manželská terapie* S. Kratochvíla. Tedy kniha, jejíž první, od dalších ne zásadně odlišná verze, byla vydána jako interní text MPSV ČR v roce 1981 a v Avicenu pak v roce 1985. Před vydáními v Portálu na sklonku minulého století předcházelo vydání v nakladatelství Mach v roce 1992. Od té doby se i v manželstvích a rodinách mnoho změnilo. Při vši opravdu zasloužené úctě k tomuto vynikajícímu dílu lze říci, že se týká primárně něčeho jiného, než je poradenství, přičemž značná část knihy je věnována výzkumu terapie.

První část knihy *Manželské a rodinné poradenství* je obecná, zabývá se historií, technikou a taktikou poradenství včetně zásad poradenství, z nichž považuje za svůj hlavní cíl zásadu: „Především neškodit.“ Cíl je to jen zdánlivě nepatrný.

Druhá část se věnuje základním otázkám vztahu. Vymezuje problémy partnerského soužití v kontextu láskové mýtománie a vlivů osob a situací, s nimiž se setká prakticky každý. Zaměřuje se zejména na možný manželský konflikt a jeho řešení v podmínkách velmi omezeného časového prostoru, a ještě ke všemu takového, v němž bez ohledu na to, zda jsme uzavřeli nebo neuzavřeli poradenský „kontrakt“, nevíme, zda se ještě s klientem uvidíme. To je základ poradenství, situace, v níž systematická manželská a rodinná

terapie je „třešní na dortu“. Ovlivněn terminologií kuchařek konstatuji, že těžiště předložené knihy se týká dortového korpusu.

Třetí část je speciální. Zaměřuje se na poradenské řešení mimořádných, ale pro většinu krizových situací typických událostí. Ty jsou mnohdy vyvolány nebo alespoň podpořeny a rozdmýchány svéráznými osobnostmi. Jim je věnována čtvrtá část. Přístup velmi blízký autorovi – „vlídně direktivní poradenství“ – shrnuje poslední pátá část.

I při volbě popsaného přízemního cíle bylo vzhledem k omezenému rozsahu mnohé jen naznačeno. Stylu „odborná kuchařka“ byla přizpůsobena i citace literatury. Citace jsou uvedeny v textu. Podrobněji jsou zde uvedené problémy a přístupy popsány v běžně dostupných publikacích zmíněných v závěru knihy. Úmyslně nejsou zařazeny psychologické hry, tzv. testy. Zájemce je snadno najde v doporučených publikacích.

Dotazník uvedený v příloze a upravený podle holandských autorů může být první orientací v obvykle značně propojených problémech klienta. Ten (ne tedy poradce) rozhoduje čím začít a kdy skončit.

1. OBECNÁ VÝCHODISKA PORADENSTVÍ

1.1 STRUČNÁ HISTORIE PORADENSTVÍ

Poradenství v manželských a rodinných problémech má výrazně delší tradici než historii v institucionalizované podobě. Zdá se, že již přírodní národy měly manželský a rodinný život regulovaný poměrně přísnými normami. I tam existovala sociální kontrola.

Ve společenství byly osoby oprávněné do manželských a rodinných vztahů zasahovat. Dodnes živá tradice je spojena s náboženskými systémy. V závislosti na religiozitě vznikaly i dnes pozoruhodné normy regulující život v manželství. Společenská zakázka měla jednoznačné požadavky. Přínejmenším neuzavírat sociálně a nábožensky nerovné sňatky, rodit děti a udržet rodinu stabilní. Nepsanou formou poradenství v tom „co se má“ byla silná sociální kontrola příbuzných a sousedů. Funkci laického poradce zastávali staří zkušení lidé, významní členové rodiny a samozřejmě i církevní osoby. V rodině řídící se křesťansko-judaistickou tradicí bylo vždy možno odkázat na bibli. Namátkou tam sv. Pavel v 5. kapitole Efezským uvádí: „V poddanosti Kristu se podřizujte jedni druhým, ženy svým mužům jako Pánu, protože muž je hlavou ženy, jako Kristus je hlavou církve, těla, které spasil.“ Dále například: „Muži milujte své ženy a nechovejte se k nim drsně. Děti, poslouchejte ve všem své rodiče, protože se to líbí Pánu. Otcové, neponižujte své děti, aby nemalomyslněly.“ (sv. Pavel Koloským, 3. kap.)

S „koncem starých časů“ nastávají v rodině změny. V partnerském soužití se zvyšují citová, intelektuální a sexuální očekávání, později vznikají i nároky na změny v dělbě práce. Výrazně se zvyšuje proměnlivost sociálních kontaktů, tradiční modely chování v rodině buď mizí, nebo již nejsou jednoznačně přijímány.

V minulém století si církve uvědomily potřebu institucionalizovaného poradenství. Například mezi zakladatelskými osobnostmi jedné církevní instituce, která se zaměřila na pomoc při rodinných problémech v Polsku, byl i kněz Karol Wojtyła. To dávno předtím, než se stal papežem Janem Pavlem II.

První civilní známou institucí, která proklamovala ochotu poskytnout psychologické poradenství daného typu, byla zřejmě Antropometrická laboratoř. Tu otevřel pro služby veřejnosti roku 1884 F. Galton v Londýně. Vědec zabývající se mimo jiné genetikou a eugenikou nepovažoval psychologii za vědu ryze teoretickou. Na jeho pracovišti bylo zřejmě možno dostat rady týkající se volby partnera, dědičnosti, ale i výchovy dětí.

Příklad následoval v USA v roce 1896 L. Witmer otevřením *Poradenské kliniky* při Pensylvánské univerzitě. I zde byla společně řešena problematika manželství a výchovy dětí. Dvacáté století znamenalo značný rozvoj poradenství i v civilní sféře. Nejprve, do konce třicátých let, v USA, v Anglii a Rakousku (zde bývá zdůrazňován zakladatelský vliv A. Adlera a R. Dreikurse) a se zaměřením na sexuologii a eugeniku i v Německu. V tzv. socialistických zemích se manželské poradenství výrazně rozvíjelo v poslední třetině století zejména u nás, v někdejší NDR s důrazem na sexuální problémy a jejich řešení a v Polsku.

Historie poraden – institucí, zabývajících se v naší první i druhé republice, následně pak v protektorátu Čechy a Morava problémy manželství a rodiny – není příliš dlouhá ani oslnivá. Zřejmě vůbec první poradna tohoto typu vznikla v druhé polovině třicátých let v Praze. Měla název *Poradna pro manželské rozkoly*. Organizačně byla zařazena do rámce Ústředního sociálního úřadu v Praze. Zakladatelem poradny a jejím vedoucím byl sociolog O. Machotka. Veřejnosti byl v té době znám z knižních publikací *Mravní problém ve světle sociologie* (1927), *Sociologie v moderním životě* (společně s Ulrichem, 1928), *K sociologii rodiny* (1932). Po roce 1948 emigroval a stal se v USA univerzitním profesorem. Z několika málo dochovaných záznamů o klientele se zdá, že jeho základním přístupem ke klientům bylo racionální vysvětlení toho, co je a co naopak není v manželství správné. Posléze došlo k sepsání dohody, jak se k sobě budou manželé nadále chovat, co budou dělat a naopak co činit nebudou. Dohoda byla vyhotovena jak pro manžela, manželku, tak i pro eventuální další osoby zasahující do manželství. Efekt takové dohody ani její trvání v rodinné praxi se již neproověřovaly.

Poradna, v níž mimo vedoucího a sociální pracovnice působili na částečný úvazek dva právníci, nebyla příliš známa, i když „institucemi respektována“, jak v roce 1979 uvádí K. Fanta po rozboru třinácti dochovaných klientských spisů.

V roce 1944 byla poradna přejmenována na *Rodinnou poradnu*. V době protektorátu se spíše než na partnerský konflikt zaměřovala na pomoc při prokazování arijského původu. Podle § 1 vládního nařízení č. 136/1940 Sb. vymezujícího, kdo je žid, bylo předloženo dokladů včetně výpisu z matriky

v té době nejprve podmínkou profesního a studijního uplatnění, posléze šlo doslova o život. O způsobu práce v té době oficiálně nic nevíme. Předpokládáme poradenský výklad Norimberských zákonů v kontextu dopadu na konkrétního jedince i hledání dokladů v matrikách. Snad i informace o možnosti popření otcovství, které z židovského míšence s árijskou matkou mohlo učinit Árijce. Obdobně mohlo jedince fyzicky zachránit, pokud prokázal, že byl židovskou rodinou pouze osvojen. Samozřejmě biologičtí rodiče museli být Árijci. Tuto práci nelze vnímat jako kolaboraci s nacisty. Naopak z různých pramenů je známo, že zde byl prostor přinejmenším pro návod k odbojové činnosti. Nejedna farář byl popraven či jinak umučen za manipulace v matrice, při nichž pomáhal ohroženým.

Na počátku roku 1945 instituce přestala působit a po květnu již práci neobnovila.

Dne 1. října 1948 vznikla v Brně *Poradna pro problémové rodiny a manželství*. Místnosti získala na policejním ředitelství. Poradci byli dva – na část úvazku poradnu víceméně formálně zaštitil policejní lékař. Toho manželský konflikt zajímal spíše jen v souvislosti s násilnými trestnými činy. Vlastní poradenství zajišťovala do značné míry ing. Anna Machová, absolventka nově vzniklé Vysoké školy sociální a politické. Těžiště práce se zaměřovalo na šetření spojená s péčí o děti. Sociální péče požadovala i propagaci antikoncepce spojenou s nácvikem užívání u problémových skupin obyvatel, jak u mužů, tak i u žen. Sociální pracovnice se s úkolem potýkala se střídavými výsledky. Daleko úspěšnější byly přednášky o soužití v rodině a manželství. Poradna je někdy i několikrát do měsíce zajišťovala po celé Moravě. Poradenství pro příchozí klienty bylo stabilně poskytováno jeden den v týdnu nebo i jinak po předchozí domluvě. Šlo o rozumové vysvětlení toho, co je pro manželství správné a co nikoliv.

Prostorové problémy, nezáměr vedení města, dopad politických změn, proklamace, že s příchodem socialismu nebude partnerských problémů, to vše vedlo k utlumení činnosti poradny. Na počátku padesátých let byla organizačně spojena s protialkoholní poradnou a přežívala jen formálně. Spojení obou institucí nebylo samozřejmě vyhovující. Dominantou zde zákonitě byly problémy spojené s pitím. To odrazovalo ostatní „manželskou“ klientelu. Společenská potřeba manželského poradenství trvala, byť skrytě, dál.

V polovině padesátých let došlo k další organizační změně. Staronová *Poradna pro neshody v rodině* začala opět fungovat samostatně, jednou týdně, dotována městským oddělením zdravotní výchovy. První i dnes dostupný výzkum problémů klientely provedl roku 1956 externí vedoucí této poradny, jinak primář Psychiatrické léčebny v Brně-Černovicích, E. Žal-

man. Uveřejnil jej v dodnes poměrně čtivé knize *Rozhovory o lásce a manželství* (1958). U 137 dvojic, jež vyhledaly roku 1956 pomoc Poradny pro neshody v rodině byla nejčastější kombinace různých partnerských problémů. Jisté psychiatrizaci pohledu nasvědčuje konstatování: „Nejčastější příčinou manželského rozvratu byly duševní poruchy, které se vyskytly v 57,7 % manželských neshod. V 28,5 % byly tyto poruchy hlavní příčinou rozvratu.“ Nejčastěji šlo o „psychopatie a psychoneurózy“. Častým důsledkem manželského konfliktu byly u výzkumného vzorku „reaktivní depresivní stavy“.

Pro srovnání – dnes jsou typickým problémem nesnáze v komunikaci, nevyrovnaná míra závislosti jednoho na druhém, zásahy dalších osob do manželství, žárlivost, nevěra, nezvládnuté projevy agrese, finanční problémy. Ve vinařských či „doma pálících“ regionech pak i závislost na alkoholu.

Další výzkum této poradny se zaměřil na vskutku kardinální otázku: „Které typy a povahy lidí se k sobě hodí a které se nesnášejí.“ Autor realisticky (viz stejný pramen) poznamenává: „Nemůžeme vám po této stránce ještě říci závěrečné slovo. Spíše jen naznačíme...“ Na omezené možnosti „jen naznačit“ se ostatně mnoho nemění ani dnes.

Kdo se tedy „k sobě nehodil“ v sedmapadesátém roce minulého století? „Realista, střizlivý, praktický, rozumový a společenský člověk, kterého zajímá více vztah tělesný (zvláště muži), zatímco druhý (zejména ženy) je něžný snílek se zájmem o filozofování, umění, citovou a platonickou lásku...“ Dále platí, že „povahy hluboké se nesnášívají s povrchními“. „Nesnášenlivost se objevuje mezi citově vřelými a chladnými povahami.“ Dále je narušujícím faktorem „rozdílnost v prožívání pohlavní vášně“, neboť „nějaké napomínání a pobízení ke konání takzvaných manželských povinností nepřinese vyřešení, zvyšuje nejvýše odpor.“ (...) „Nesnáší se dobře ani dva pesimisté... a po čase je to zlé i tam, kde musí žít zdravý optimista po léta s nezdravým naříkálkem.“ Neprátele se stávají „dva panovační, paličatí, svéhlaví“. „Domácí třenice pozorujeme často mezi lidmi malichernými, puntičkářskými, přešetrnými a lidmi velkorysími, zvláště zasahuje-li velkorysost až k nezodpovědnosti, lhostejnosti, marnotratnosti a nepořádnosti.“ Následují problematické dvojice: „Rychlý a pomalý jdou si časem na nervy podobně jako lidé s rozdílným typem spánku.“ Za nebezpečný je obvykle považován i velký věkový rozdíl – „starší ženu nebo muže staršího o více než 15 let nepokládáme za vhodného partnera,“ ale pozor, „pokud se poradna zabývala předběžně průzkumem těchto manželství, nemohli bychom nijak potvrdit, že každé takové manželství musí skončit nezdarem.“ Na závěr pak: „Pouze osobám vysoce vyspělým a schopným vzájemné úcty a ocenění

lze doporučit partnera s výrazně odlišnými názory politickými, náboženskými, mravními, sexuologickými, nebo přílišnou rozdílností vzdělání a inteligence.“

I po odchodu E. Žalmana do exilu instituce pokračovala, a to pod názvem *Manželská poradna*. Pracovali v ní (na nadúvazek 0,1–0,25) zdravotní sestra, psycholog, respektive psycholožka, a gynekolog zaměřený na sexuologii. Minipracoviště bylo součástí oddělení zdravotní výchovy MÚNZ Brno. Zaniklo po polovině devadesátých let minulého století z prozaických důvodů – zdravotní pojišťovny manželské poradenství neplatí, zdravotní výchově byl prudce snížen rozpočet a omezena její činnost. Spřátelená poliklinika se rozhodla též šetřit a ne provoz poradny dotovat. Svou roli zřejmě sehrál i fakt, že místnost v přízemí oné polikliniky, kde poradna dožívala, bylo možné výhodně komerčně pronajmout.

Vzhledem k tomu, že jsem posledních deset let její existence v této poradně na malý nadúvazek působil, mohu s klidným svědomím říci, že tudy (ve zdravotnictví a jednou týdně) cesta dál nevede. Zařazení manželského poradenství do sféry sociálních věcí je perspektivnější.

Ve zdravotnictví je manželské a rodinné poradenství rozvíjeno celostátně nenápadně, v rámci telefonické první pomoci – Linky naděje. První zařízení tohoto typu vzniklo na pražské psychiatrické klinice 2. listopadu 1964. Jedním z iniciátorů byl M. Plzák. Očekávalo se, že linka bude především prevencí sebevražd. Bezkonkurenčně, a to dnes již na nejrůznějších linkách působících i mimo zdravotnictví, však vždy vedla a vede problematika partnerská a rodinná. Opakovaně publikované rozbory kontaktů různých linek s volajícími uvádějí, že šedesát procent se bezprostředně týká partnerského života. Přičteme-li k tomu ještě sociálně právní, výchovné, mezigenerační nesnáze i problémy s alkoholem, můžeme hovořit o osmdesáti procentech. Výzkum prokázal, že tyto problémy jsou u volajících dominantní i v zlomových dějinných okamžicích. Konkrétně v srpnu a září 1968 a v listopadu a prosinci 1989.

Mezi instituce v poradenství lze pro mimořádnost postavení zařadit i „fenomén Plzák“. Jmenovaný lékař, zástupce přednosta psychiatrické kliniky UK v Praze pro léčebně preventivní péči, odborně kráčel k poradenství od výzkumu depresí přes telefonickou krizovou intervenci. Zásadním způsobem ovlivnil u nás nejen partnerské poradenství, ale především pojmání manželství a partnerského konfliktu. V manželské poradně působil vždy jen externě. Svými knihami i bohatou osvětovou činností sesadil vědu o manželství z kaširovaného nebe na zem. Prokázal, že mentorské pojetí rad „co by se v manželství mělo, aby bylo šťastné“ není k ničemu, protože

ony rady jsou pouhými frázemi. Ostatně „intenzivně šťasten může být člověk jen krátkodobě“. To na rozdíl od mnoho desítek let trvajících možného realistického prožitku spokojeného manželství. Plzákovi kritici mu vytýkají zejména preferenci mužského pohledu, a v tom mají částečně pravdu, ale i to, že radí jak manželství „přežít“, ne jak v něm žít. I v tom mají zřejmě svou pravdu. Věřím, že i já mám pravdu, pokud tvrdím, že „důstojné přežití“ není vůbec málo. I Plzákova manželsko-poradenská prvotina *První pomoc při nehodách manželství* (1967) jako ostatně všechny jeho pozdější práce stojí za přečtení i dnes, což se o velké většině příruček o manželství „z roku raz dva“ říci nedá.

Manželské poradenství ve zdravotnictví se v šedesátých letech rozvíjelo v podstatě náhodně, díky jednotlivcům, kteří o ně měli zájem. (Např. manžel Pondělíčkoví v Karlových Varech a další).

První instituce, která měla parametry a organizační začlenění srovnatelné se současnými poradnami, vznikla 1. října 1967 v Praze jako *Stálá manželská poradna*. Organizačně byla přiřazena k Ústřednímu kulturnímu domu dopravy a spojů. Podléhala odboru vnitřních věcí Národního výboru hlavního města Prahy. Vedoucím byl dr. K. Stelšovský. Toho posléze vystřídal K. Fanta. Iniciativu zaměřenou k jejímu vzniku lze připisat tehdejší Státní populační komisi. Ta schválila 20. dubna 1966 „podkladový materiál“ s návrhem vybudovat síť poraden ve všech okresních a krajských městech.

Dne 16. prosince 1969 byla koncepce budování sítě poraden schválena na ministerstvu práce a sociálních věcí. „Usnesení z porady vedení“ ze zmíněného dne bylo dlouho jediným podkladem pro vznik poraden. V roce 1970 byla založena poradna v Ústí nad Labem a v Českých Budějovicích, v roce 1971 v Brně (tam tedy působily dvě poradny, jedna ve sféře sociálních věcí a druhá ve sféře zdravotnictví, viz výše). Dále v roce 1971 vznikají tyto instituce v Ostravě, Plzni, Hradci Králové. V dalším roce následoval Olomouc a Hodonín. I z tohoto přehledu je zjevná snaha vytvořit ucelenou síť poraden, a to nejprve na krajské a posléze na okresní úrovni.

Na Slovensku začalo manželské poradenství od 1. listopadu 1966 praktikovat jako první *Sociologicko-diagnostické stredisko* při MSNV v Nitře. V prvním období činnosti se zaměřovalo výhradně na preventivně-výchovné akce pro snoubence, tzv. besedy se snoubenci přednáškového charakteru. Vlastní poradenství v manželském konfliktu bylo zahájeno 1. března 1967. Iniciátory vzniku instituce byli členové komise ochrany veřejného pořádku Varga, vedoucí katedry pedagogiky a psychologie VŠP, a Beňáčko, pracovník Okresní hygienické stanice.

Nejstarší poradna pro vysokoškolské studenty vznikla 14. listopadu 1973 při Obvodním kulturním domě v Praze 6. Vedoucím byl J. Srnec. Poradna fungovala deset let a partnerská problematika byla vždy na prvním místě coby nejčastěji řešené téma konzultací.

Mezníkem z hlediska administrativního zakotvení byl rok 1975, kdy byly poradny začleněny do soustavy zařízení sociální péče v rámci tehdejších KNV a ONV. Stalo se tak zákonem č. 121/1975 Sb. o sociálním zabezpečení a navazujícími právními předpisy.

Během následujících deseti let vznikly poradny ve všech okresních a krajských městech, byl se jeden z ministrů práce a sociálních věcí v soukromém rozhovoru vyjádřil, že jde o „šperk na ruku chudšase“. V roce 1977 byly tři čtvrtiny vedoucích poraden mladší 30 let a z 80 procent to byly ženy. (Dnes poradci v průměru výrazně zestárli, feminizace zůstala.)

Formálně se poradny zaklínaly závěry pléna ÚV KSČ o rodině z července 1973. Fakticky však byly plodem společenského a odborného kvasu druhé poloviny šedesátých let. Našli zde nejčastěji, ale ne výhradně, jako externisté uplatnění lidé politicky pronásledovaní, včetně některých, kteří podepsali Chartu 77. Jako státem mlčky tolerovaní, ale coby metodický materiál placený, zde formou samizdatu vycházely překlady desítek odborných knih „pro vnitřní potřebu“. Vše (včetně osob překladatelů) bylo z ideologických důvodů naprosto nepřijatelné pro oficiální nakladatelství. Např. v Brně tak zásluhou V. Capponi vyšlo několik desítek překladů zahraničních publikací týkajících se manželského poradenství. Vedení tehdejšího odboru sociálních věcí a pracovních sil JmKNV je (zřejmě raději) nekontrolovalo.

První vědeckou práci vymezující manželské poradenství uveřejnil v roce 1973 v Československé psychologii M. Nakonečný. Prakticky až do roku 1989 to byla jeho na oficiální rovině publikační labutí píseň.

Výrazný legislativní pokrok nastal z hlediska těchto institucí v roce 1988 vydáním zákona 100/88 Sb. o sociálním zabezpečení. Ten vymezuje postavení poraden v rámci sítě sociálních služeb. Obdobně je významný zákon č. 114/88 Sb. o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení. Konkrétní činností poraden a jejím zabezpečením se zabývá Vyhláška č. 182/91 Sb.

Na přelomu let 1989 a 1990 vznikla a dodnes existuje *Asociace manželských a rodinných poradců ČR*. Vskutku honosným titulem prezident byl jako první po zvolení obdařen K. Kopřiva. Toho posléze vystřídal P. Šmolka. První viceprezidentkou byla V. Capponi. Asociace mimo jiné vypracovala poměrně přesné a striktní kvalifikační předpoklady pro rozličné stupně kvalifikace manželských poradců. Vytvořila i morální kodex pro práci